

Πρόλογος

Το βιβλίο αυτό δεν αποτελεί μέθοδο προσέγγισης του μαθήματος της Έκφρασης - Έκθεσης στην τρίτη Λυκείου. Περιορίζεται στη διεξοδική παρουσίαση της θεωρίας του σχολικού βιβλίου και την εφαρμογή της μεθόδου της «παραγραφοποίησης» στη συγγραφή της έκθεσης, σε ζητήματα δηλαδή που προβληματίζουν το σύνολο των μαθητών.

Χωρίζεται σε τέσσερα μέρη:

- Το **πρώτο** περιλαμβάνει τη θεωρία του σχολικού εγχειριδίου, ασκήσεις, οδηγίες για τη συγγραφή της έκθεσης και της περίληψης.
- Το **δεύτερο** περιέχει τις έννοιες του σχολικού βιβλίου και αναλυτικά σχεδιαγράμματα συγκεκριμένων θεμάτων.
- Το **τρίτο** αποτελείται από κριτήρια αξιολόγησης.
- Στο **τέταρτο** μέρος υπάρχουν οι απαντήσεις στις ασκήσεις θεωρίας και στα κριτήρια αξιολόγησης.

Νίκος Φράγκος

Περιεχόμενα

I. Θεωρία

A. Μεθοδολογία συγγραφής έκθεσης

I. Γραμματειακά είδη	13
II. Πρόλογος	14
III. Κύριο θέμα - σχεδιάγραμμα	16
IV. Επίλογος	17
V. Παράγραφος	19
VI. Τρόποι ανάπτυξης παραγράφου	20
VII. Αρετές του κειμένου	26

B. Η περίληψη

α. Προετοιμασία	38
β. Οδηγίες για τη συγγραφή της περίληψης	38
γ. Παράδειγμα συγγραφής περίληψης	39

Γ. Η πειθώ

I. Τρόποι πειθούς	42
α. Επίκληση στη λογική	42
β. Επίκληση στο συναίσθημα	58
γ. Επίκληση στο ήθος του πομπού	59
δ. Επίθεση στο ήθος του αντιπάλου	60
ε. Επίκληση στην αυθεντία	61
II. Μορφές πειθούς	63
α. Η πειθώ στη διαφήμιση	63
β. Η πειθώ στο δικανικό λόγο	65
γ. Η πειθώ στον πολιτικό λόγο	66
δ. Η πειθώ στον επιστημονικό λόγο	68

Δ. Το δοκίμιο, το άρθρο, η επιφυλλίδα

Το δοκίμιο	69
I. Εισαγωγικά	69
II. Χαρακτηριστικά του δοκιμίου	69
III. Η πειθώ στο αποδεικτικό δοκίμιο	71
IV. Δοκίμιο και άλλα γραμματειακά είδη	74
Το άρθρο	74
I. Εισαγωγικά	74
II. Άρθρο και δοκίμιο	76
Η επιφυλλίδα	76

E. Τύποι ερωτήσεων	80α
---------------------------------	-----

II. Έννοιες - Αναλυτικά σχεδιαγράμματα

Παιδεία	83
Εργασία	88
Βία	93
Ελευθερία	98
Ανθρώπινα δικαιώματα	102
Δημοκρατία	112
Διαφήμιση	116
Καταναλωτισμός	120
Νόμοι - θανατική ποινή	123
Πολιτική	127
Ευρωπαϊκή Ένωση	130
Προπαγάνδα	135
Ειρήνη	139
Επιστήμη - κλωνοποίηση	142
Κοινωνικοποίηση - μαζοποίηση	147
Σύγχρονοι νέοι	151
Τεχνικός πολιτισμός - τεχνική πρόοδος	155
Παράδοση	158

Τουρισμός	162
Τέχνη	165
Αθλητισμός	170
Ψυχαγωγία	173
Λαϊκισμός	176
Διαδίκτυο	180
Οικογένεια - η θέση της γυναίκας	183
Γλώσσα	188
Ανθρωπισμός	192
Εθνικισμός	196
Μεσσιανισμός	199
Φυσικό περιβάλλον	202
Πνευματικός άνθρωπος	207

III. Κριτήρια αξιολόγησης

1. Η ανθρωπιστική παιδεία στο πλαίσιο της ειδίκευσης των νέων	213
2. Βία και κληρονομικότητα	217
3. Εργασία και αλλοτρίωση	220
4. Ανθρώπινα δικαιώματα	223
5. Η μαύρη διεθνής	226
6. Δημοκρατία και αντιπροσώπευση	229
7. Οι νέοι και το μάρκετινγκ	232
8. Το στίγμα του εγκληματία	235
9. Πολιτική κρίση και κρίση της πολιτικής	237
10. Ενωμένη Ευρώπη	241
11. Το πρόβλημα της ειρήνης	245
12. Τα όρια της επιστήμης	247
13. Τα ζώδια και τα ζώα	249
14. Η αλλοτρίωση σήμερα	252
15. Μια κοινωνία που μισεί τους νέους	254
16. Η φωνή των πατέρων	257
17. Η τέχνη είναι η βάση της παιδείας	260

18. Αθλητισμός και παιδεία	263
19. Άνθρωποι και πρόβατα	266
20. Η ψυχαγωγία στη μεταβιομηχανική κοινωνία	269
21. Υπολογιστές στα σχολεία	272
22. Μετα-φεμινιστικά	275
23. Το πρόβλημα της γλωσσικής υποβάθμισης	278
24. Η «οικολογική επιτυχία» του Homo Sapiens	281
25. Οι διανοούμενοι σήμερα	284
26. Παγκοσμιοποίηση: αναπόδραστη μοίρα ή πολιτική επιλογή;	286
27. Το τσουνάμι και οι Έλληνες	289
28. Η κοινωνία της αναξιοκρατίας	292
29. Το κοινό του λαϊκισμού	294
30. Ένα μπισκότο τώρα ή δύο αργότερα;	297
31. Νέα τεχνολογία και προκατάληψη	300
32. Πλανήτης Γη	302

IV. Απαντήσεις

Απαντήσεις στις ασκήσεις θεωρίας

A. Μεθοδολογία συγγραφής έκθεσης	307
Γ. Η πειθώ	309
Δ. Το δοκίμιο, η επιφυλλίδα, το άρθρο	313

Απαντήσεις στα κριτήρια αξιολόγησης

1. Η ανθρωπιστική παιδεία στο πλαίσιο της ειδίκευσης των νέων	314
2. Βία και κληρονομικότητα	316
3. Εργασία και αλλοτρίωση	318
4. Ανθρώπινα δικαιώματα	320
5. Η μαύρη διεθνής	322
6. Δημοκρατία και αντιπροσώπευση	324
7. Οι νέοι και το μάρκετινγκ	327
8. Το στίγμα του εγκληματία	329
9. Πολιτική κρίση και κρίση της πολιτικής	331

10. Ενωμένη Ευρώπη	333
11. Το πρόβλημα της ειρήνης	335
12. Τα όρια της επιστήμης	337
13. Τα ζώδια και τα ζώα	339
14. Η αλλοτρίωση σήμερα	341
15. Μια κοινωνία που μισεί τους νέους	343
16. Η φωνή των πατέρων	345
17. Η τέχνη είναι η βάση της παιδείας	348
18. Αθλητισμός και παιδεία	350
19. Άνθρωποι και πρόβατα	352
20. Η ψυχαγωγία στη μεταβιομηχανική κοινωνία	354
21. Υπολογιστές στα σχολεία	357
22. Μετα-φεμινιστικά	359
23. Το πρόβλημα της γλωσσικής υποβάθμισης	361
24. Η «οικολογική επιτυχία» του Homo Sapiens	361
25. Οι διανοούμενοι σήμερα	363
26. Παγκοσμιοποίηση: αναπόδραστη μοίρα ή πολιτική επιλογή;	367
27. Το τσουνάμι και οι Έλληνες	369
28. Η κοινωνία της αναξιοκρατίας	371
29. Το κοινό του λαϊκισμού	373
30. Ένα μπισκότο τώρα ή δύο αργότερα;	375
31. Νέα τεχνολογία και προκατάληψη	377
32. Πλανήτης Γη	379

Βιβλιογραφία	381
---------------------------	------------

Μέρος I

Θεωρία

Α. Μεθοδολογία συγγραφής έκθεσης

Ι. Γραμματειακά είδη

Στην εξέταση του μαθήματος της Έκφρασης - Έκθεσης ζητείται η παραγωγή διαφόρων γραμματειακών ειδών με βάση ένα συγκεκριμένο πλαίσιο επικοινωνίας. Τα σημαντικότερα είναι:

- Α) Κείμενο δοκιμαικού τύπου** (αποδεικτικό δοκίμιο, επιφυλλίδα), με κύρια γνωρίσματα τη λογική οργάνωση του υλικού, τη σαφή διάκριση των μερών (προλόγου, κύριου μέρους, επιλόγου), τη συνοχή, την αλληλουχία, την κυριολεκτική γλώσσα, το επίσημο και σοβαρό ύφος, το τρίτο ρηματικό πρόσωπο. Η επιφυλλίδα ειδικά δέχεται και τίτλο.
- Β) Προσχεδιασμένος προφορικός λόγος** (ομιλία, πολιτικός λόγος, εισήγηση, πρόταση σε μαθητική συνέλευση, διάλεξη, κλπ), με κύρια γνωρίσματα την προσφώνηση (π.χ.: Αγαπητοί συνάδελφοι, Κυρίες και κύριοι, κλπ) τη σαφή διάκριση των μερών (προλόγου, κύριου μέρους, επιλόγου), την κυριολεκτική γλώσσα, το προσαρμοσμένο στην περίπτωση ύφος (οικείο ή επίσημο, άμεσο ή απρόσωπο κλπ), την εναλλαγή των ρηματικών προσώπων, την επιφώνηση (π.χ. Ευχαριστώ για την προσοχή σας).
- Γ) Άρθρο**, με κύρια γνωρίσματα τον τίτλο (κυριολεκτικό ή μεταφορικό), τη λογική οργάνωση των μερών, την κυριολεκτική γλώσσα, το απρόσωπο ύφος, την εναλλαγή των ρηματικών προσώπων, την υπογραφή του αρθρογράφου.
- Δ) Επιστολή** (που απευθύνεται σε φιλικά ή συγγενικά πρόσωπα, φορείς, ανώτερους στην ιεραρχία, αξιωματούχους του κράτους), με κύρια γνωρίσματα την ημερομηνία, την προσφώνηση (ανάλογη με τον τύπο της επιστολής, π.χ. Κύριε υπουργέ, Αγαπητέ Κώστα, Αξιότιμε κύριε...), τη λογική οργάνωση των μερών, γλώσσα και ύφος ανάλογα της επικοινωνιακής περίπτωσης, την εναλλαγή των ρηματικών προσώπων, την επιφώνηση (ανάλογη με τον τύπο της επιστολής, π.χ. Με τιμή..., Με εκτίμηση..., Φιλικά...), την υπογραφή του αποστολέα.

- Ε) Ανοιχτή επιστολή** (που δημοσιεύεται στον Τύπο), με κύρια γνωρίσματα την ημερομηνία, την προσφώνηση (π.χ. Κύριε διευθυντά, Κύριοι, κ.λπ.), τη λογική οργάνωση των μερών, την κυριολεκτική γλώσσα, το επίσημο ύφος, την εναλλαγή των ρηματικών προσώπων, την επιφώνηση (π.χ. Ευχαριστώ για τη φιλοξενία), την υπογραφή του αποστολέα.

II. Πρόλογος

- Ο πρόλογος της έκθεσης, ανεξάρτητα από τη μορφή του, πρέπει να προκαλεί το ενδιαφέρον του αναγνώστη, να αποκαλύπτει τη θέση του μαθητή πάνω στο θέμα και, τέλος, να προετοιμάζει τη μετάβαση στο κύριο μέρος.
- Στον πρόλογο καλό είναι να αποφεύγονται οι δογματισμοί, οι ιστορικές αναδρομές, οι τυποποιημένες και εξεζητημένες εκφράσεις.
- Έχουν προταθεί και χρησιμοποιηθεί πολλές μέθοδοι για τη δόμηση του προλόγου, θα παρουσιαστούν όμως μόνον τρεις, οι κατά τεκμήριο προσφορότερες.

A. Επαναδιαπραγμάτευση

Η μέθοδος αυτή συνίσταται στην παρουσίαση των γνωρισμάτων ή των εκδηλώσεων του φαινομένου (ή του προβλήματος) που καλούμαστε να αναλύσουμε.

Παράδειγμα:

Θέμα:

Στις μέρες μας τα μέσα μαζικής επικοινωνίας γίνονται όργανα εξυπηρέτησης συμφερόντων και διαστρέφουν την πραγματικότητα. Ποια πρέπει να είναι η στάση του ατόμου απέναντί τους, κατά τη γνώμη σας; Πώς μπορεί να επιτευχθεί;

Πρόλογος

Η ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας και η ανάγκη για πληροφόρηση έχουν αναδείξει τα μέσα μαζικής επικοινωνίας σε έναν πανίσχυρο εξουσιαστικό μηχανισμό που, στο όνομα του κέρδους, υπηρετεί συχνά πολιτικές σκοπιμότητες και οικονομικά συμφέροντα με μέσα κατά τεκμήριο αθέμιτα. Αποσιωπούν σημαντικά γεγονότα, υπερτονίζουν ασήμαντα, χαλκεύουν ειδήσεις, υποβάλλουν πολιτικές προτιμήσεις, χωρίς να λογοδοτούν σε κανένα. Καμιά δύναμη δεν φαίνεται ικανή να περιορίσει τη δράση τους, εκτός ίσως από την κριτική σκέψη.

Β. Παραγωγική μέθοδος

Προηγείται μια γενική διαπίστωση για την κοινωνία ή τα ιδιαίτερα γνωρίσματα της και ακολουθεί μια αναφορά (σύντομη επαναδιαπραγμάτευση) στο πρόβλημα που θίγει το θέμα.

Παράδειγμα:

Θέμα:

Στα πλαίσια του μαθήματος του επαγγελματικού προσανατολισμού, να γράψετε μια εισήγηση για την ανεργία των νέων, με σκοπό να τη διαβάσετε στην τάξη σας.

Προσφώνηση: Αγαπητοί συμμαθητές,

Πρόλογος

εδώ και πολύ καιρό έχει αποδειχτεί πως η επιστημονικοτεχνική πρόοδος δημιουργεί σοβαρά οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα σε όλες τις χώρες, αναπτυγμένες, αναπτυσσόμενες και υπανάπτυκτες. Ένα από τα σημαντικότερα είναι η ανεργία, που πλήττει ιδιαίτερα εμάς τους νέους, το τμήμα δηλαδή του ενεργού πληθυσμού που, ενώ διαθέτει την κατάρτιση και τη βούληση, δεν έχει τη δυνατότητα να ενταχθεί στην παραγωγή και να προσφέρει στο κοινωνικό σύνολο.

Γ. Σύγκριση - αντίθεση

Συγκρίνουμε το φαινόμενο που μελετούμε με ό,τι συνέβαινε στο παρελθόν και αναζητούμε ομοιότητες ή διαφορές.

Παράδειγμα:

Θέμα:

Να συντάξεις μια ανοιχτή επιστολή προς τους επιστημονικούς συλλόγους και τα καλλιτεχνικά σωματεία της χώρας με θέμα το ρόλο και τις υποχρεώσεις του διανοουμένου στη μεταβιομηχανική εποχή.

Προσφώνηση: Κύριοι,

Πρόλογος

στο παρελθόν οι πνευματικοί άνθρωποι θεωρούσαν υποχρέωσή τους να συμπαραστέκονται στους απλούς ανθρώπους, να δίνουν απαντήσεις στα ερωτήματά τους, να αποτελούν θετικά πρότυπα με τη δράση τους. Στις μέρες μας όμως, είτε εκμεταλλεύονται τις δυνατότητές τους για να αποκομίσουν χρήματα και υλικά αγαθά, είτε απομακρύνονται συνειδητά από τα κοινά, και μάλιστα σε μια περίοδο που ο μέσος άνθρωπος έχει απόλυτη ανάγκη από τη βοήθειά τους.

III. Κύριο θέμα - σχεδιάγραμμα

Στα περισσότερα θέματα έκθεσης τα ζητούμενα αφορούν στις αιτίες και τις συνέπειες των φαινομένων ή προβλημάτων, αλλά και στις προτάσεις για την αντιμετώπισή τους. Επομένως ένα γενικό σχεδιάγραμμα, που θα διευκολύνει τον εντοπισμό τους, μπορεί να αποδειχτεί ιδιαίτερα χρήσιμο.

Γενικό σχεδιάγραμμα

A Αιτίες:

► Πηγάζουν:

α) Από τον άνθρωπο

- 1) Από τα **έμφυτα γνωρίσματά του** (π.χ. δημιουργικότητα, περιέργεια, αίσθημα του ανικανοποίητου).
- 2) Από τα **ψυχοπνευματικά του γνωρίσματα** (π.χ. κρίση, πλούτος συναισθημάτων, βούληση, πνευματική καλλιέργεια).

β) Από τους τομείς της κοινωνικής ζωής

- 1) Οικονομία (π.χ. οικονομικό σύστημα, ακμή ή παρακμή οικονομίας).
- 2) Τεχνολογία (π.χ. επίπεδο τεχνολογίας, ρυθμός ανάπτυξης).
- 3) Σχέσεις κοινωνικών ομάδων (π.χ. συνεργασία ή ανταγωνισμός).
- 4) Αντικοινωνικά φαινόμενα (π.χ. αύξηση εγκληματικότητας ή περιθωριοποίησης).
- 5) Εργασία (π.χ. η εξειδίκευση και ο ρόλος της).
- 6) Ηθικές αξίες (π.χ. τιμότητα, ειλικρίνεια, σεβασμός).
- 7) Επιστήμη (π.χ. σχέση επιστήμης - εξουσίας).
- 8) Τέχνη (π.χ. εμπορευματοποίηση της τέχνης).
- 9) Θρησκεία (π.χ. θρησκοληψία).
- 10) Θεσμοί (π.χ. κράτος, οικογένεια, εκπαίδευση, Μ.Μ.Ε.).
- 11) Πολιτική ζωή (π.χ. υγιής ή εκφυλισμένη).

B Συνέπειες

α) Στον άνθρωπο

- 1) Στην προσωπικότητά του (ψυχοπνευματικές συνέπειες).
- 2) Στην υγεία του.

β) Στις διαπροσωπικές σχέσεις (π.χ. μοναξιά).

γ) Στους **τομείς της κοινωνικής ζωής** (βλέπε τους τομείς που αναφέρθηκαν στις αιτίες).

δ) Στο **φυσικό περιβάλλον** (π.χ. ρύπανση, κλιματικές αλλαγές).

Γ Προτάσεις

α) Που μπορεί να υλοποιήσει **η πολιτεία** (π.χ. νομοθετικά μέτρα).

β) Που μπορούν να προωθήσουν **τα ΜΜΕ** (π.χ. με εκπομπές ή ταινίες).

γ) Που μπορούν να υλοποιήσουν **οι διανοούμενοι** (π.χ. με διαλέξεις, άρθρα, βιβλία).

δ) Που εξαρτώνται από το ίδιο **το άτομο** (π.χ. αυτοκαλλιέργεια).

Ιη Άσκηση

Να γράψετε το πρόλογο, τον επίλογο και το σχεδιάγραμμα του θέματος που ακολουθεί: ➔ *Απάντηση: σελ. 307*

Ως εκπρόσωπος οικολογικής οργάνωσης να γράψεις μια εισήγηση με σκοπό να τη διαβάσεις σ' ένα συνέδριο για το μέλλον του φυσικού περιβάλλοντος. Να επισημάνεις ιδιαίτερα τις αιτίες και τις συνέπειες της καταστροφής του και να διατυπώσεις προτάσεις για την αποκατάσταση της οικολογικής ισορροπίας.

IV. Επίλογος

Ο επίλογος αποτελεί τον τελευταίο σταθμό μιας συλλογιστικής πορείας, τη φυσική κατάληξη του προβληματισμού του συγγραφέα.

Μορφές επιλόγου

A. Όταν οι **προτάσεις** για την αντιμετώπιση ενός προβλήματος δε συμπεριλαμβάνονται στα ζητούμενα του θέματος, μπορούμε να τις παραθέσουμε σύντομα στον επίλογο.

Παράδειγμα:

Θέμα:

Να γράψετε ένα άρθρο για το περιοδικό του σχολείου σας με θέμα τη νεανική γλώσσα και τους παράγοντες που τη διαμόρφωσαν.

Επίλογος

Κανείς δεν απαιτεί από το σύγχρονο νέο να εκφράζεται με εξεζητημένο λεξιλόγιο και πολύπλοκα ρητορικά σχήματα. Είναι όμως απαραίτητο να διαβάσει εφημερίδες και βιβλία, και να γνωρίζει τους συντακτικούς και γραμματικούς κανόνες, ώστε να επικοινωνεί ανεμπόδια με τους συνανθρώπους του.

- Β.** Στον επίλογο μπορούμε να **συνοψίσουμε την κύρια ιδέα της έκθεσης**, να επισημάνουμε, με άλλα λόγια, το τελικό μας συμπέρασμα.

Παράδειγμα:

Θέμα:

Ως ομιλητής σε ένα συνέδριο για τη φυσιογνωμία της σύγχρονης νεολαίας, να παρουσιάσεις μια εισήγηση με θέμα τα πρότυπα των νέων.

Επίλογος

Όταν, λοιπόν, οι νέοι αναζητούν πρότυπα, καλό θα ήταν να στρέφονται σε «πρότυπα ήθους» ή, ακόμη καλύτερα, να διερευνούν τον εσωτερικό τους κόσμο, ώστε να ανακαλύπτουν μέσα τους τις τάσεις που θα κινητοποιούν τη λογική και το συναίσθημα. Τότε θα ωριμάσουν και θα αντιμετωπίσουν με επιτυχία τον κόσμο και τις απαιτήσεις του.

- Γ.** Μπορούμε, τέλος, να αναφερθούμε στις **προοπτικές**, αισιόδοξες ή απαισιόδοξες, που ανοίγονται.

Παράδειγμα:

Θέμα:

Να γράψετε ένα δοκιμακό κείμενο σχετικά με τη χρήση ναρκωτικών στη μεταβιομηχανική κοινωνία.

Επίλογος

Η αναποτελεσματικότητα των μέτρων κατά των ναρκωτικών και η αύξηση των τοξικομανών σ' όλο τον κόσμο, δεν αφήνουν περιθώρια για αισιοδοξία. Αντίθετα, δημιουργούν προϋποθέσεις για ένα μέλλον σκοτεινό, που πρέπει να απασχολήσει όλους μας και ιδιαίτερα τους αρμόδιους φορείς.

V. Παράγραφος

Δομή της παραγράφου

A Θεματική περίοδος: Εκφράζει το θέμα της παραγράφου. Καταλαμβάνει μια πρόταση ή μια περίοδο (ή και περισσότερες). Μπορεί να βρίσκεται στην **αρχή** της παραγράφου (όταν ακολουθούμε παραγωγική συλλογιστική πορεία, από το γενικό στο ειδικό), στη **μέση** (όταν συνδυάζουμε την επαγωγική με την παραγωγική συλλογιστική πορεία) ή στο **τέλος** (όταν προτιμούμε την επαγωγική πορεία: τότε η θεματική περίοδος έχει τη θέση συμπεράσματος).

B Λεπτομέρειες: Επιχειρήματα, τεκμήρια (παραδείγματα, αυθεντίες, στατιστικά στοιχεία, γεγονότα, επιστημονικά πορίσματα), διαπιστώσεις που αποδεικνύουν την ορθότητα της θεματικής περιόδου.

Γ Πρόταση κατακλείδα: Συνοψίζει όσα προηγήθηκαν και υπενθυμίζει το θέμα της παραγράφου.

Παράδειγμα:

Θεματική *Η αλλοτρίωση δεν είναι όρος βιβλικός, υπνοείται ωστόσο στις περιόδους ρισσότερες από τις βιβλικές περιγραφές της τραγικότητας του ανθρώπου. Διαφαίνεται στα σύμβολα της έξωσης από τον παράδεισο,*
 Λεπτομέρειες *στην έχθρα ανάμεσα στον άνθρωπο και τη φύση, στη θανάσιμη εχθρότητα του αδελφού προς τον αδελφό, στην αλλοτρίωση, στη σύγχυση της γλώσσας και στα συνεχή παράπονα των προφητών για τους βασιλιάδες τους και το λαό που στρέφεται σε ξένους θεούς. Η αλλοτρίωση υπνοείται και στη ρήση του Παύλου, ότι οι άνθρωποι διαστρέβλωσαν την εικόνα του Θεού σε εικόνα ειδώλων· επίσης στην κλασική περιγραφή του «ανθρώπου εναντίον του εαυτού του», στη θεώρηση της έχθρας του ανθρώπου για τον άνθρωπο, καθώς*
 Πρόταση *συνδυάζεται με τις διεστραμμένες επιθυμίες του. Σ' όλες αυτές τις κατακλείδα ερμηνείες της τραγικότητας του ανθρώπου, η αλλοτρίωση βεβαιώνεται υπαινικτικά.*

Paul Tillich

Παρατήρηση: Οι παράγραφοι της έκθεσης δεν πρέπει να έχουν πρόταση - κατακλείδα, γιατί αυτονομούνται και αποκόβονται από την επόμενη. Είναι καλύτερα τη θέση της να παίρνει μια μεταβατική πρόταση ή περίοδος που θα επιτρέπει τη σύνδεση των παραγράφων.

VI. Τρόποι ανάπτυξης παραγράφου

1 Ανάπτυξη με παραδείγματα: Αν το περιεχόμενο της θεματικής περιόδου χρειάζεται διευκρίνιση, τότε η παράγραφος μπορεί να αναπτυχθεί με παραδείγματα.

Παράδειγμα:

Ο παγκόσμιος πολιτισμός του Κόσμου των ΜακΝτόναλντς είναι σχεδόν ακαταμάχητος. Το 1992 το υπ' αριθμόν ένα εστιατόριο με βάση τον όγκο πελατών στην Ιαπωνία ήταν το ΜακΝτόναλντς, ακολουθούμενο στη δεύτερη θέση από το Kentucky Fried Chicken. Στη Γαλλία, όπου οι πολιτισμικοί καθαρολόγοι παραπονούνται με πικρία για τη διαγραφόμενη Έκτη Δημοκρατία (την «Αμερικανική Δημοκρατία»), η κυβέρνηση επιτίθεται στα «γαλλοαγγλικά», παρ' ότι χρηματοδοτεί τη Euro Disney έξω από το Παρίσι. Στο ίδιο πνεύμα, η κινηματογραφική βιομηχανία κάνει πόλεμο στις εισαγωγές αμερικανικών ταινιών, ενώ αποδίδει στο Σιλβέστερ Σταλόνε μια από τις υψηλότερες τιμές της Γαλλίας, τον τίτλο του Ιππότη των Γραμμάτων και των Τεχνών. Πιο ανατολικά, οι τουρίστες που ψάχνουν ένα κομμάτι παλιάς Ρωσίας που να μην τους απομακρύνει και πολύ από το MTV, μπορούν να βρουν παραδοσιακές κούκλες Ματριόσκα (που μπαίνουν η μια μέσα στην άλλη) με τα καθόλου παραδοσιακά πρόσωπα των (από το μεγαλύτερο στο μικρότερο) Μπρους Σπρίνγκσιν, Μαντόνα, Μπόι Τζόρτζ, Ντέιβ Στιούαρτ και Άννι Λένοξ.

(Μπ. Μπάρμπερ)

2 Ανάπτυξη με σύγκριση και αντίθεση: Όταν η θεματική περίοδος μας παρακινεί να επισημάνουμε τις ομοιότητες και τις διαφορές ανάμεσα σε πρόσωπα, πράγματα ή ιδέες, αναπτύσσεται με σύγκριση και αντίθεση (ή μόνο με σύγκριση ή αντίθεση).

Παράδειγμα:

Ανάμεσα στην τέχνη και την επιστήμη υπάρχει μια ριζική διαφορά: η επιστήμη είναι τελειοποιήσιμη, η τέχνη όχι. Η πρόοδος, σκοπός αδιάκοπα μετατοπισμένος, σταθμός ολοένα ανανεωμένος, αλλάζει ορίζοντες. Το ιδανικό καθόλου. Λοιπόν, η πρόοδος είναι το κίνητρο της επιστήμης, το ιδανικό είναι ο γεννήτορας της τέχνης. Ένας σοφός μας κάνει να ξεχνούμε έναν άλλο σοφό. Ένας ποιητής όμως δε μας κάνει καθόλου να λησμονούμε έναν άλλο ποιητή. Η τέχνη προχωρεί με το δικό της τρόπο· μετατίθεται σαν την επιστήμη, όμως οι διαδοχικές της δημιουργίες επειδή περιέχουν το αναλλοίωτο, μένουν· ενώ οι σχεδόν θαυμάσιες της επιστήμης, επειδή δεν είναι παρά συνδυασμός του ενδεχόμενου, σβήνονται η μια μετά την άλλη.

(B. Ουγκώ)

3 Ανάπτυξη με αιτιολόγηση: Όταν η θεματική περίοδος διατυπώνεται με τέτοιο τρόπο, ώστε να μας παρακινεί να ρωτήσουμε το «γιατί», τότε χρησιμοποιούμε τη μέθοδο της αιτιολόγησης.

Παράδειγμα:

Ο σημερινός σύζυγος και πατέρας δε θέλει να σκεφτεί τον εαυτό του σε θέση ίση με τη γυναίκα του και να συνεργαστεί μαζί της για τα κοινά προβλήματα του σπιτικού τους. Αυτό συμβαίνει, γιατί πριν λίγα χρόνια ο τωρινός σύζυγος και πατέρας έζησε, σαν παιδί, μέσα σε μια λειτουργική αυστηρότητα του οικογενειακού του περιβάλλοντος, η οποία τον είχε καταπιέσει, κι ακόμα του είχε κάνει βίωμα ζωής, πως ο άντρας έχει την πρωτοκαθεδρία, είναι νοικοκύρης, ενώ η γυναίκα είναι νοικοκυρά και κοινωνικά ετερόνομο άτομο. Δεν τολμούσε να αντιμιλήσει στο γονιό, που ήταν η εξουσία. Ο διάλογος ήταν ανύπαρκτος, αφού ο νοικοκύρης αποφάσιζε για την τύχη των μελών της μονοκρατορικής οικογενειακής επικράτειας.

(Γ. Σκληρός)

4 Ανάπτυξη με ορισμό: Όταν το περιεχόμενο της θεματικής περιόδου υποβάλλει στον αναγνώστη την πιθανή ερώτηση «Τι είναι;» ή «Τι εννοεί με αυτό;», η παράγραφος αναπτύσσεται με ορισμό.

Παράδειγμα:

Πολιτική είναι κατά κανόνα μια ορισμένη διάθεση και εκδήλωση του ανθρώπου, ως όντος κοινωνικού, που η μακρά και η πικρή πείρα το δίδαξε ότι, για να επιβιώσει και να ορθοποδήσει, πρέπει ένα μέρος της δραστηριότητάς του να το αφιερώνει στα «κοινά», δηλαδή στην οργάνωση, τον έλεγχο και την καθοδήγηση της συμβιωτικής ομάδας, του «συλλογικού όντος». Όποια σκέψη ή πράξη, θεωρία ή ενέργεια, τέχνη ή αρετή, σκοπιμότητα ή ωφέλεια κλπ. αναφέρεται άμεσα ή έμμεσα σ' αυτή την ουσιαστικά και προνομιακά ανθρώπινη διάσταση (ας θυμηθούμε εδώ τον αριστοτελικό ορισμό: ο άνθρωπος «ζών πολιτικόν») ονομάζεται (από τους αρχαίους ελληνικούς χρόνους) σε όλες σήμερα τις γλώσσες του πολιτισμένου κόσμου «πολιτική».

(Ε. Παπανούτσος)

5 Ανάπτυξη με διαίρεση: Αν η θεματική περίοδος είναι διατυπωμένη έτσι που να αποκαλύπτει τα στοιχεία από τα οποία αποτελείται ένα αντικείμενο ή μια ιδέα, η πιο πρόσφορη μέθοδος για την ανάπτυξή της είναι η διαίρεση –το κομμάτιασμα του όλου στα μέρη του.

Παράδειγμα:

Κατατάσσουμε σε τέσσερις κατηγορίες τα πρόσωπα που κατά τον έναν ή τον άλλο τρόπο απομακρύνονται από το πνεύμα και το γράμμα της κανονικής δημοτικής γλώσσας. Την πρώτη κατηγορία κατέχουν οι ακαταπόπιστοι, εκείνοι που «κουτσουρεύουν» την καθαρεύουσα με κάτι ασήμαντες ή αυθαίρετες μεταβολές, νομίζοντας ότι γράφουν έτσι δημοτική γλώσσα. Στη δεύτερη κατηγορία παίρνουν θέση οι κατασκευαστές ενός άχρωμου μίγματος καθαρεύουσας και δημοτικής με διαφορετική κάθε φορά δόση από την καθαρεύουσα και τη δημοτική. Όσοι ανήκουν στην τρίτη κατηγορία ήταν συνήθως διανοούμενοι που είχαν παραδεχτεί ένα μέρος από το γλωσσοεκπαιδευτικό καθεστώς, όμως προσπαθούν να περισώσουν όσο γίνεται περισσότερο καθαρευουσιάνικα γλωσσικά στοιχεία, νοθεύοντας έτσι τη γνήσια δημοτική γλώσσα. Στην τέταρτη, τέλος, κατηγορία τοποθετούμε συγγραφείς που ξεκινούν από την ιδεολογία του δημοτικισμού, όμως στο λόγο τους κάνουν κατάχρηση από θεωρητικές λέξεις και τεχνικούς όρους, έτσι που το κείμενό τους, «ενισχυμένο» ακόμη με ακροβατικές συντακτικές κατασκευές, να δημιουργεί μακροπερίοδο λόγο με μεγάλη απόσταση από το πνεύμα της γνήσιας δημοτικής. Θα μπορούσαμε τους τελευταίους αυτούς να τους ονομάσουμε «ερμητικούς δημοτικιστές».

(Εμμ. Κριαράς)

6 Ανάπτυξη με αίτια και αποτελέσματα: Όταν σε μια θεματική περίοδο διατυπώνεται η αιτία ή οι αιτίες που οδηγούν σε ένα αποτέλεσμα ή αποτελέσματα, τότε η ανάπτυξη πρέπει να γίνει με τη μέθοδο των αιτίων και αποτελεσμάτων.

Παράδειγμα:

Η ανισοτιμία άντρα και γυναίκας στο πλαίσιο της οικογένειας έχει στις μέρες μας καταλυτικές επιπτώσεις, εφόσον η γυναίκα διεκδικεί ίσα δικαιώματα, χωρίς να εισακούεται. Η σύγκρουση του αντρόγυνου είναι αναπόφευκτη. Οι διαμάχες και ο ανταγωνισμός δηλητηριάζουν την καθημερινή ζωή. Ο αλληλοσεβασμός, η στοργή και η αλληλοκατανόηση παραχωρούν σιγά-σιγά τη θέση τους στην εχθρότητα, στη μνησικακία και τελικά στην αδιαφορία. Όσον αφορά τους θεατές αυτής της «μάχης», τα παιδιά, αποκτούν όλο και περισσότερα ψυχικά τραύματα, ενώ πολύ συχνά διαμορφώνουν προβληματική συμπεριφορά. Είναι τα τραγικά θύματα της ανωριμότητας των γονιών τους.

(Γ. Σκληρός)

7 Ανάπτυξη με αναλογία: Όταν η θεματική περίοδος είναι διατυπωμένη ως παρομοίωση ή μεταφορά, τότε η ανάπτυξη πρέπει να γίνει με αναλογία, δηλαδή με μια εκτεταμένη παρομοίωση.

Παράδειγμα:

Ο χορός, όπως και το προσωπέο (μάσκα), είναι «πυκνωτής ενέργειας»: ενώνει σ' ένα σύνολο τις σκόρπιες δυνάμεις της φύσης και της κοινότητας (των ανθρώπων), τις δυνάμεις των νεκρών της και των ζωντανών της, δημιουργεί πιο περιεκτικούς πυρήνες πραγματικότητας και ενέργειας. Ένας τέτοιος προορισμός επιβάλλει στο χορευτή ή στο γλύπτη του προσωπέου να δώσει ένα ύφος στο κορμί του ή στο ξύλο του, να δώσει στο μεγαλύτερο βαθμό την ένταση των μορφών, μειώνοντας στο ελάχιστο τα ιδιαίτερα ατομικά και πρόσκαιρα χαρακτηριστικά και διατηρώντας την ουσία, για να την εκφράσει με κινήσεις περισσότερο ρυθμικές και πιο ισχυρές από τις καθημερινές, ώστε να συμμετάσχει στην υπερφυσική φύση.

(Ροζέ Γκαρωντύ)

8 Συνδυασμός μεθόδων: Στα κείμενα που συναντούμε σπάνια χρησιμοποιείται μόνον ένας τρόπος ανάπτυξης σε κάθε παράγραφο. Συνήθως επιστρατεύεται συνδυασμός δυο ή περισσότερων τρόπων ανάπτυξης.

Στο παράδειγμα που ακολουθεί χρησιμοποιούνται δυο τρόποι ανάπτυξης: αίτιο - αποτέλεσμα και παραδείγματα.

Παράδειγμα:

Είναι γεγονός ότι οι πυρηνικές εκρήξεις δεν υπερβαίνουν απλώς κατά πολύ το μέγεθος των συνηθισμένων εκρήξεων που απαντώνται σ' έναν «κλασικό» πόλεμο. Η ραδιενέργεια που εκλύεται κατά την ίδια την έκρηξη, ή και τα κατάλοιπά της, που διαχέονται στην ατμόσφαιρα και καταλήγουν μετά από χρόνια πάλι στη Γη, θα καταστήσουν μεγάλες περιοχές άχρηστες και επικίνδυνες για κάθε μορφή ζωής· κυριολεκτικά, κρηνίου τόπους. Ας σημειωθεί, ότι το παγκόσμιο πυρηνικό οπλοστάσιο έχει σήμερα ισχύ ισοδύναμη με ένα εκατομμύριο βόμβες σαν τη μοιραία εκείνη που κατέστρεψε τη Χιροσίμα. Είναι πιθανόν, λίγο μετά την στιγμή της έκρηξης, τα ραδιενεργά σωματίδια να υπερφαλαγγίζονται, ως προς τη θανατηφόρο δράση τους, από το θερμικό και κρουστικό κύμα. Καθώς όμως τα σωματίδια αυτά προκαλούν καρκινικές καταστάσεις και αλλοιώσεις στα ίδια τα γονίδια, επί χρόνια ή και γενιές μετά την καταστροφή, θύματα αλληπάλληλα θ' αποτελούν τους τραγικούς μάρτυρες μια πυρηνικής εκρήξεως. Τους μάρτυρες, και μάλιστα τους μόνους, διότι η βόμβα νετρονίων, για παράδειγμα, η αποθέωση της πολεμικής διαστροφής, προσβάλλει με τα ραδιενεργά νετρόνια τον ανθρώπινο οργανισμό, ενώ αφήνει άθικτα τα κτίρια.

(Από τον Τύπο)

2η Άσκηση

➔ *Απάντηση: σελ. 308*

Με ποιους τρόπους αναπτύσσονται οι παράγραφοι που ακολουθούν;

1. Επιπλέον, οι αγορές παράγουν κοινές συμπεριφορές του είδους που γεννά η ζωή της κοσμοπολίτικης πόλης. Εμπορικοί πιλότοι, προγραμματιστές υπολογιστών, σκηνοθέτες του κινηματογράφου, διεθνείς τραπεζίτες, ειδικοί των ΜΜΕ, τεχνίτες πετρελαίου, διασημότητες του θεάματος, κινηματογραφικοί παραγωγοί, λογιστές, καθηγητές, δικηγόροι, αθλητές – αυτοί συνθέτουν τη νέα οράση ανδρών και γυναικών για τους οποίους η θρησκεία, ο πολιτισμός και η εθνικότητα είναι περιθωριακά στοιχεία σε μια εργασιακή ταυτότητα.
2. Το έντυπο παίζει για τα έθνη και τα άτομα πολυσύνθετο ρόλο. Οι λειτουργίες του, πολιτικές, κοινωνικές και ψυχολογικές, είναι πολλαπλές και δύσκολα ξεχωρίζονται. Γιατί η δουλειά που κάνουν οι εφημερίδες και τα περιοδικά δεν είναι ποτέ αυτόνομη· συνδέεται με τα άλλα μέσα πληροφόρησης και παιδείας· κι ούτε μπορεί να εξεταστεί έξω από τα κυκλώματα της διαπροσωπικής επικοινωνίας στις συζητήσεις και τις επεισοδιακές ή τακτικές επαφές που έχουν τα άτομα αναμεταξύ τους.
3. Οι διακειμενικές αναφορές μοιράζονται, θεωρητικά και πρακτικά, κατά βάση σε δυο κατηγορίες: σε αυτοαναφορές (αναφορές δηλαδή σε προηγούμενα ποιήματα του ίδιου του ποιητή) και σε ετεροαναφορές (αναφορές δηλαδή σε άλλους ποιητές και σε άλλα ποιήματα). Και οι δυο αυτές τροπές διακειμενικότητας απαντούν στο υπό μελέτη ποίημα του Μανόλη Αναγνωστάκη.
4. Καθώς εξηγήθηκε πολλές φορές, οι σύγχρονες οικονομικές και τεχνικές δυνάμεις έχουν φτάσει, στις μέρες μας, σε ένα σημείο όπου δεν μπορούν πια να λειτουργήσουν ομαλά, όσο βρίσκονται απομονωμένες μέσα στα κλειστά σύνορα των πατροπαράδοτων κρατών, αλλά έχουν ανάγκη να απλωθούν και να αναπτυχθούν σε πλαίσια πολύ μεγαλύτερα. Ένα ανάλογο φαινόμενο παρατηρήθηκε και άλλοτε στην ευρωπαϊκή ιστορία, όταν η φεουδαρχική οικονομία ξεπεράστηκε από την εξέλιξη της ζωής, καταργήθηκαν τα σύνορα των φέουδων και οργανώθηκαν οι μεγάλες μοναρχίες των Νεώτερων Χρόνων.
5. Πολλούς αιώνες πριν, τον 5^ο/4^ο π.Χ. αιώνα, πλάσθηκε από τους Έλληνες η δεύτερη λέξη που μας ενδιαφέρει, η λέξη «πολιτική» (κατά παράλειψη του τέχνη ή του επιστήμη). Τη βρίσκουμε στον Πλάτωνα, αλλά και στον Αριστοτέλη (ο οποίος μάλιστα περιλαμβάνει μέσα στην πολιτική και την ηθική). Η

λέξη παράγεται από το πολίτης, κι αυτό από το πόλις. Η λέξη πολιτική από τα Ελληνικά θα περάσει στις άλλες γλώσσες (politics, politique, politik κτλ), δηλαδή θα γίνει μια από αυτές που λέμε διεθνείς λέξεις, όσο κι αν για τον ξένο δεν έχει φυσικά η λέξη την ετυμολογική και σημασιολογική διαφάνεια που έχει για τον ομιλητή της ελληνικής γλώσσας, ο οποίος αβίαστα συνδέει την πολιτική με τον πολιτικό, τον πολίτη και την πόλη.

6. Τα χαρακτηριστικά, οι ιδιότητες αν θέλετε, που χαρακτηρίζουν κάθε συγκεκριμένο άνθρωπο, ή άλλο είδος εμβίου όντος, είναι δυο ειδών. Τα κληρονομίσιμα, ενδογενή χαρακτηριστικά, τα οποία προσδιορίζονται από κληρονομικούς παράγοντες, τα γονίδια, που προέρχονται απ' το ωάριο και το σπερματοζωάριο, απ' την ένωση των οποίων δημιουργείται το πρώτο κύτταρο απ' όπου προκύπτουν τα εκατομμύρια κυττάρων που απαρτίζουν το σώμα μιας γυναίκας ή ενός άνδρα. Το άλλο είδος χαρακτηριστικών είναι τα επίκτητα, τα οποία αναπτύσσονται σε κάθε άτομο κάτω από την επίδραση του φυσικού ή κοινωνικού περιβάλλοντος. Τα πρώτα, τα κληρονομίσιμα, είναι κυρίως τα σωματικά χαρακτηριστικά, όπως το χρώμα των ματιών ή του δέρματος. Τα δεύτερα, τα επίκτητα, είναι κυρίως τα καλούμενα κοινωνικά χαρακτηριστικά, όπως η γλώσσα που μιλάμε ή η τέχνη που ασκούμε. Για χάρη της επιστημονικής αλήθειας όμως θα πρέπει να αναφερθεί ότι και η εκδήλωση των κληρονομίσιμων χαρακτηριστικών επηρεάζεται από το περιβάλλον, αλλά και ότι τα καλούμενα κοινωνικά χαρακτηριστικά δεν είναι πάντοτε τελείως ανεξάρτητα από κάποιο κληρονομικό υπόβαθρο. Η παραγωγή μελανίνης στο δέρμα, που είναι ένα κληρονομικό χαρακτηριστικό, επηρεάζεται στους λευκούς κυρίως από την έκθεση ή όχι στον ήλιο. Και αντιθέτως, ενώ η γλώσσα που μιλάμε είναι επίκτητο χαρακτηριστικό, έχουμε ενδείξεις ότι υπάρχουν ορισμένοι γραμματικοί κανόνες, μια παγκόσμια γραμματική, που είναι ενδογενής και όχι επίκτητη.
7. Η μεταβιομηχανική κοινωνία δε χρειάζεται και δεν «αγοράζει» την εργασία όσων δεν έχουν παρά τις γενικές εκείνες γνώσεις που διαθέτουν όλοι. Άλλωστε οι λειτουργίες που αντιστοιχούν στις γνώσεις αυτές είναι ακριβώς εκείνες που μπορούν εύκολα να αντικατασταθούν και τελικά να εξαφανιστούν. Οι μη εξειδικεύσιμοι θα αποκλειστούν και θα «εξοριστούν». Όσο αναπτύσσεται η τεχνολογία, τόσο θα αποδεικνύονται περιττές οι στρατιές των ειδικευμένων εργατών, των υπαλλήλων γραφείου, των λογιστών και αναρίθμητων άλλων επαγγελματιών που αποτελούσαν μέχρι τώρα τον πυρήνα της εργατικής τάξης και των εργαζομένων στις υπηρεσίες.

VII. Αρετές του κειμένου

Κάθε κείμενο, κατά συνέπεια και η έκθεση, πρέπει να έχει τις εξής αρετές:

A Ως προς το περιεχόμενο:

1. **Ενότητα**, δηλαδή το περιεχόμενο να συνδέεται άμεσα με την κύρια ιδέα του θέματος.
2. **Πληρότητα**, δηλαδή να καλύπτει το θέμα σε όλο το πλάτος και το βάθος.
3. **Τεκμηριωμένες θέσεις**, δηλαδή να περιλαμβάνει πειστικά και ορθά επιχειρήματα και τεκμήρια.

Παράδειγμα: Ο εικοστός πρώτος αιώνας ανήκει στην Ευρώπη

Aπό οικονομική άποψη ο 19^{ος} αιώνας ανήκε στη Μεγάλη Βρετανία και ο 20ος στις Ηνωμένες Πολιτείες. Σε ποιον θα ανήκει ο 21^{ος} αιώνας; Στην Ευρώπη, είναι η απάντηση, αν η Γηραιά Ήπειρος κάνει τις σωστές κινήσεις στη σκακιέρα της παγκόσμιας οικονομίας. Αν η Ευρώπη καταφέρει να ενοποιήσει πλήρως τα κράτη της Δυτικής Ευρώπης και να εντάξει σταδιακά σε αυτό το σχήμα το μεγαλύτερο μέρος της Κεντρικής και της Ανατολικής Ευρώπης μέσα στις τρεις επόμενες δεκαετίες, τότε θα αποκτήσει τον έλεγχο της μεγαλύτερης αγοράς του κόσμου. Ενώ υπάρχουν και άλλα σημεία στον πλανήτη μας με αγορές εκατοντάδων εκατομμυρίων ανθρώπων, δεν υπάρχουν άλλα μέρη με τόσο μορφωμένους ανθρώπους και με τόσο καλά διαμορφωμένη υποδομή για τη λειτουργία μιας σύγχρονης οικονομίας.

Η Ευρώπη διαθέτει πλεονεκτήματα που δεν συναντώνται πουθενά αλλού στον κόσμο. Υπάρχουν δύο μεγάλες επιστημονικές κοινωνίες στον κόσμο: η πρώην Σοβιετική Ένωση και οι Ηνωμένες Πολιτείες. Η μια βρίσκεται στην Ευρώπη. Υπάρχουν δύο μεγάλες χώρες παραγωγής και εξαγωγής προϊόντων: η Γερμανία και η Ιαπωνία. Η μια βρίσκεται στην Ευρώπη. Η Ιταλία προηγείται παγκοσμίως στο βιομηχανικό σχεδιασμό. Η Γαλλία φέρνει τη λάμψη των τεχνολογικών καινοτομιών και της μόδας της. Η Βρετανία διαθέτει ένα από τα τρία μεγάλα οικονομικά κέντρα του κόσμου. Κανένας δεν μπορεί να συναγωνιστεί τους Ολλανδούς στη γεωργία, ενώ χώρες όπως η Ουκρανία συγκαταλέγονται ανάμεσα στους μεγαλύτερους παγκόσμιους εξαγωγείς γεωργικών προϊόντων. Αν εξετάσει κανείς κάθε χώρα της Ευρώπης χωριστά, διαπιστώνει ότι όλες τους διαθέτουν συμπληρωματικά χαρίσματα.

Το μεγαλύτερο ωστόσο οικονομικό πλεονέκτημα της Ευρώπης για τον αιώνα που έρχεται έγκειται στο γεγονός ότι όλοι οι Ευρωπαίοι γνωρίζουν πως ο 21^{ος} αιώνας θα είναι πολύ διαφορετικός από τον 20^ο. Ο κομμουνισμός πέθανε. Κα-

νείς δε γνωρίζει με τι θα αντικατασταθεί, αλλά όλοι γνωρίζουν ότι αυτό θα είναι κάτι εντελώς διαφορετικό. Κανείς δε γνωρίζει ακριβώς τι σημαίνει να είσαι λίγο λιγότερο Ιταλός ή Γάλλος και λίγο περισσότερο Ευρωπαίος, αλλά όλοι γνωρίζουν ότι σημαίνει αλλαγή. Η αλλαγή είναι αντικείμενο συζήτησης και έρευνας σε ολόκληρη την Ευρώπη. Τα άτομα, οι οικογένειες, οι επιχειρήσεις, τα κράτη και οι περιοχές προετοιμάζονται για έναν πολύ διαφορετικό κόσμο. Αυτό δε συμβαίνει ούτε στις Ηνωμένες Πολιτείες ούτε στην Ιαπωνία. Και στις δύο αυτές οικονομικά ανταγωνιστικές χώρες ο περισσότερος κόσμος πιστεύει ότι η επιτυχία θα συνεχίσει να έρχεται με τον παλιό, καλό τρόπο. Οι άνθρωποι εκεί δεν πιστεύουν ότι πρέπει να αλλάξουν κάτι για να είναι επιτυχημένοι. Όσον αφορά τον οικονομικό ανταγωνισμό, τόσο οι Ηνωμένες Πολιτείες όσο και η Ιαπωνία πάσχουν από σημαντικά μειονεκτήματα.

Στις Ηνωμένες Πολιτείες δε γίνονται πλέον οι επενδύσεις εκείνες που είναι απαραίτητες για τον επόμενο αιώνα. Οι επενδύσεις στον ιδιωτικό τομέα βρίσκονται στο χαμηλότερο σημείο από την εποχή της μεγάλης οικονομικής κρίσης του Μεσοπολέμου. Όσο για τις επενδύσεις σε έργα υποδομής, έχουν πέσει στο μισό από τα τέλη της δεκαετίας του '60. Όλοι, εκτός από τους Αμερικανούς, συνδέουν τις πόλεις τους με τρένα υψηλής ταχύτητας. Οι περισσότερες χώρες προγραμματίζουν να εισάγουν στα συστήματα επικοινωνιών τους τις οπτικές ίνες· όχι η Αμερική—μια Αμερική που αντιμετωπίζει επίσης το πρόβλημα της αλλαγής των πολιτικών στόχων της. Ενώ στο δεύτερο μισό του 20ου αιώνα ήταν απαραίτητη η στρατιωτική και πολιτική στρατηγική για την αντιμετώπιση της Σοβιετικής Ένωσης, τον 21^ο αιώνα οι ΗΠΑ θα χρειαστούν μια οικονομική στρατηγική για να διατηρήσουν τη σημερινή θέση τους. Τα κυβερνητικά όργανα δεν είναι έτοιμα να σκεφθούν στρατηγικά για το πώς αποκτά κανείς οικονομικά πλεονεκτήματα. Δεν υπάρχει καν Υπουργείο Διεθνούς Εμπορίου και Βιομηχανίας.

Τα μειονεκτήματα της Ιαπωνίας είναι διαφορετικά. Όσον αφορά στις επενδύσεις, κανείς δεν κάνει περισσότερες—σε οποιονδήποτε τομέα. Όταν όμως πρόκειται για τη δημιουργία συμμάχων σε μια κοινή αγορά που θα μπορούσε να είναι ανταγωνιστική απέναντι στην ευρωπαϊκή ή την αμερικανική, εκεί η Ιαπωνία έχει σοβαρό πρόβλημα. Γιατί δε θέλει να πληρώσει φόρους για να βοηθήσει τις φτωχές χώρες της περιοχής να την πλησιάσουν, όπως έκαναν οι πλούσιες χώρες της Βόρειας Ευρώπης με τις φτωχές του Νότου. Η Ιαπωνία δεν είναι πρόθυμη να ανοίξει τις εσωτερικές αγορές της στην Κορέα ή την Ταϊβάν. Αρνείται να δεχθεί ξένους εργάτες από την Ασία.

Αν ήθελε να παίξει στην Ασία ένα ρόλο αντίστοιχο με αυτόν της Γερμανίας στην Ευρώπη, θα έπρεπε να δεχθεί 12 εκατ. εργάτες. Για ευνόητους λόγους, δε δέχεται ούτε έναν. Όσο για τις ιαπωνικές εταιρίες, δεν κατάφεραν ποτέ να εντάξουν μανάτζερ ή άλλο ειδικευμένο προσωπικό από άλλες χώρες στο σύ-

στημά τους. Η υποδοχή ξένων στο ιαπωνικό σύστημα θα ήταν αδύνατη ακόμη κι αν ήταν επιθυμητή. Αρκεί να σημειώσουμε ότι ο μοναδικός μεγάλος γείτονας της Ιαπωνίας, η Κίνα, αν και αντιμετωπίζει τεράστια προβλήματα υποδομής και εκπαίδευσης, δεν εμπιστεύεται καθόλου την Ιαπωνία.

Βέβαια, και η Ευρώπη έχει μεγάλες αδυναμίες. Αν το εθνικιστικό μίσος επεκταθεί από τα Βαλκάνια στην υπόλοιπη Ευρώπη, η πρόοδος δε θα έρθει. Πιο επικίνδυνη ακόμη είναι η αίσθηση που δημιουργείται με το Μάαστριχτ, δηλαδή, ότι θα χάσει κανείς την εθνική του ταυτότητα αν γίνει Ευρωπαίος. Οι Ευρωπαίοι πρέπει να πιστέψουν πως μπορεί να είναι και Γάλλοι, για παράδειγμα, και Ευρωπαίοι ταυτοχρόνως και πως, ό,τι και να σημαίνει το να είσαι Ευρωπαίος, όλοι έχουν κάτι σημαντικό να συνεισφέρουν κατά τη γενετική διαμόρφωση αυτού του νέου όντος που θα γίνει γνωστό με το όνομα Ευρωπαίος.

Πιστεύω όμως ότι η Ευρώπη μπορεί να κυριαρχήσει στο πρώτο μισό του 21^{ου} αιώνα, αν εκμεταλλευθεί τα στρατηγικά πλεονεκτήματα που έχει μπροστά της.

(Lester C. Thurow, «Το Βήμα»)

Σχόλιο: Το κείμενο έχει **ενότητα**, καθώς το περιεχόμενο όλων τα παραγράφων συνδέεται άμεσα με την κύρια ιδέα του κειμένου (η υπεροπλία της Ευρωπαϊκής Ένωσης απέναντι στις ΗΠΑ και την Ιαπωνία), και **πληρότητα**, εφόσον καλύπτει σφαιρικά και σε βάθος το θέμα του. Τέλος, χρησιμοποιεί **επιχειρήματα** (π.χ. στην τρίτη παράγραφο: «Ο κομμουνισμός πέθανε...την Ευρώπη») και **τεκμήρια** (π.χ. στη δεύτερη παράγραφο επιστρατεύονται **παραδείγματα** : «Υπάρχουν δύο μεγάλες επισημονικές κοινωνίες...γεωργικών προϊόντων»).

B Ως προς τη διάρθρωση των σκέψεων / την αρχιτεκτονική πρέπει να έχει:

- 1. Λογική αλληλουχία των νοημάτων**, δηλαδή μια συγκεκριμένη σειρά, που να δηλώνει τη μεταξύ τους σχέση. Η αλληλουχία επιτυγχάνεται με τη **σαφή διάκριση των τμημάτων** (πρόλογος, κύριο μέρος, επίλογος) και **των υποτιμημάτων του κύριου μέρους** (παράγραφοι, νοηματικές ενότητες), και τη **σωστή διάταξη** (χρονολογική, τοπική ή λογική σειρά).
- 2. Συνεκτικότητα**, δηλαδή νοηματική συνάφεια ανάμεσα στις προτάσεις, τις περιόδους και τις παραγράφους του κειμένου. Τη συνεκτικότητα εξασφαλίζουν η **ενότητα** και η **αλληλουχία**.
- 3. Συνοχή**, δηλαδή σύνδεση των προτάσεων, των περιόδων, των παραγράφων, των νοηματικών ενοτήτων, των τμημάτων του κειμένου, με διάφορους τρόπους:

α) Με διαρθρωτικές λέξεις / φράσεις που δηλώνουν:

- **Προσθήκη:** επίσης, ακόμη, εκτός απ' αυτό, κλπ.
- **Επίδοση** (έμφαση): είναι αξιοσημείωτο, αξίζει να σημειωθεί, θα ήθελα να τονίσω, το κυριότερο, να επιστήσω την προσοχή σας, το σημαντικότερο απ' όλα, κλπ.
- **Αντίθεση – εναντίωση:** αντίθετα, όμως, αλλά, από την άλλη πλευρά, παρόλο, ενώ, παρ' όλα αυτά, μολονότι, ωστόσο, κλπ.
- **Χρονική σχέση:** πρώτα, ύστερα, προηγουμένως, εντωμεταξύ, πριν, αρχικά, κλπ.
- **Αίτιο – αποτέλεσμα:** επειδή, διότι, κατά συνέπεια, αποτέλεσμα, κλπ.
- **Αιτιολόγηση:** γιατί, εξαιτίας, επειδή, κλπ.
- **Προϋπόθεση:** αν, εκτός αν, σε περίπτωση που, κλπ.
- **Παράδειγμα:** για παράδειγμα, λόγω χάρη, κλπ.
- **Απαρίθμηση επιχειρημάτων:** πρώτο...δεύτερο, καταρχήν, τελικά, κλπ.
- **Συμπέρασμα:** λοιπόν, επιλογικά, συμπερασματικά, συνοψίζοντας, κλπ.
- **Αναλογία - ομοιότητα:** σαν, όπως...έτσι, ομοίως, κλπ.
- **Ταξινόμηση:** απ' τη μια - απ' την άλλη, αφενός - αφετέρου, κλπ.
- **Γενίκευση:** ευρύτερα, γενικά, γενικότερα, κλπ.
- **Τοπική σχέση:** κοντά, μακριά, εδώ, εκεί, κλπ.
- **Επεξήγηση:** με άλλα λόγια, δηλαδή, για να γίνω σαφέστερος, κλπ.

β) Με αντωνυμίες

γ) Με επανάληψη σημαντικής λέξης ή φράσης (ή και συνώνυμης)

δ) Με νοηματική συνάφεια

Παράδειγμα:

Ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα που παρουσιάζονται κατά τη διάρκεια της μελέτης των πολιτισμών είναι και η επιλογή των κριτηρίων με βάση τα οποία μπορούμε να τους αξιολογήσουμε. Πότε λέμε ότι ωριμάζει ένας πολιτισμός; Πότε οι αξίες του φτάνουν στο σημείο να αποτελούν ορόσημα για τις επόμενες γενιές; Αν έχουμε να διδαχτούμε από έναν **πολιτισμό**, σε τι μπορεί να συνίσταται αυτή η διδαχή;

Μιλώντας για **πολιτισμό** δεν πρέπει να έχουμε στο νου μας μιαν αφηρημένη οντότητα ή μια συλλογή από ευρήματα αρχαιολογικά, αλλά ένα σύνολο από πολύμορφες διαδικασίες και σχέσεις και θεσμούς και αξίες που καθόρισαν την καθημερινή ζωή των ανθρώπων. Πραγματικά, η ωριμότητα ενός πολιτισμού αντανακλάται στην ωριμότητα των ατόμων που τον πλάθουν και τον πραγματώ-

νουν και αντίστροφα: η ωριμότητα των ανθρώπων κατασταλάζει και μεταμορφώνεται σε ωριμότητα του πολιτισμού. Είναι φυσικό, λοιπόν, τα κριτήρια αξιολόγησης της ωριμότητας ατόμων και πολιτισμών να μη διαφέρουν. Οι αξίες, λόγω χάρη, που διαπνέουν την καθημερινή συμπεριφορά (όσο κι αν θεωρούμε ρευστή και ασταθή την καθημερινή ζωή), στοιχειοθετούν ένα τρόπο ζωής που διαμορφώνει συνειδήσεις και επηρεάζει καθοριστικά το μέλλον των κοινωνιών.

Αυτό σημαίνει ότι οι αξίες στις οποίες δίνει προτεραιότητα ένας πολιτισμός γίνονται και τα κριτήρια της ωριμότητας. Η αύξηση της δύναμης είναι ένα μεγάλο επίτευγμα. Πρόκειται για τη δύναμη που αποκτά μια κοινωνία όταν φτάσει στο σημείο να διαθέτει υψηλή τεχνολογία, πανίσχυρα όπλα και εργαλεία (με την ευρύτερη σημασία του όρου) που της επιτρέπουν να παρεμβαίνει στη φύση, αντλώντας όσο το δυνατόν περισσότερες πρώτες ύλες. Η αύξηση της δύναμης είναι συνυφασμένη με τη γνώση, με την έρευνα, με το πλήθος των εργαστηρίων και τις καινούριες εφευρέσεις. Λέμε ότι μια κοινωνία ή ένας πολιτισμός είναι ισχυρός όταν μετατρέπει τη δύναμη που κατέχει σε πολιτική και οικονομική επιρροή. Δεν είναι τυχαίο, λοιπόν, το γεγονός ότι στην εποχή μας όλες οι χώρες έχουν στραφεί στον ανελέητο κυνηγητό της δύναμης, την οποία άλλοι μεταφράζουν σε ανάπτυξη, άλλοι σε πρόοδο, άλλοι σε τεχνολογία και άλλοι σε κυριαρχία. Με όποιον όρο κι αν αποδώσουμε τη δύναμη, το αποτέλεσμα δεν αλλάζει.

Η δύναμη **όμως** δεν είναι ένα ανώνυμο και κρυφό αίτιο που κινεί τους πολιτισμούς και την ιστορία. Καμιά δύναμη δεν παραμένει ατάραστα κλεισμένη στον εαυτό της, άρα και ουδέτερη. Το ερώτημα λοιπόν είναι αν η δύναμη αυτή γίνεται φορέας κυριαρχίας μιας κοινωνικής ομάδας πάνω σε μια άλλη. Ποιοι κατέχουν τη δύναμη. Κι αν αυτοί που την κατέχουν, γνωρίζουν τα όρια άσκησής της. Απ' ότι φαίνεται οι απαντήσεις είναι ευνόητες. Οι ισχυροί (που είναι λίγοι) προσπαθούν να επιβάλουν τη θέλησή τους στους ασθενέστερους. Και κανένας απ' αυτούς δε σκέφτηκε ούτε προς στιγμή να χαρίσει έστω κι ένα μερίδιό της. Η δύναμη είναι πάντα επικίνδυνη γι' αυτόν που την κρατά, επειδή πολύ εύκολα μπορεί να τη χάσει και να καταστραφεί μαζί της. Η αλαζονεία και η υπεροψία, η μέθη και η αδυναμία είναι οι παρενέργειες της προσπάθειας για αύξηση της δύναμης. Όσο **αυξάνεται η δύναμη**, τόσο πολλαπλασιάζονται και οι πιθανότητες να χαθεί ο έλεγχός της.

Αν η εποχή μας έχει να καυχηθεί για κάτι, αυτό είναι η **αύξηση της δύναμης** σε κάθε τομέα της ανθρώπινης δραστηριότητας. Από τον κυβισμό του αυτοκινήτου μέχρι τα πυρηνικά εργοστάσια και από τη βιομηχανική παραγωγή μέχρι την κατανάλωση, γινόμαστε μάρτυρες των εκδηλώσεων ενός πολιτισμού που έθεσε ως υπέρτατο σκοπό του την υπέρβαση του ανθρώπου. «Τι ωφελεί τον άνθρωπο αν κερδίσει όλο τον κόσμο και χάσει τον εαυτό του»; Όταν ένας πολιτισμός γίνεται κυρίαρχος των πάντων, κινδυνεύει να χάσει κάθε αίσθηση του μέτρου, κινδυνεύει δηλαδή να εξουθενώσει τον άνθρωπο ως προσωπικότητα και να τον

βυθίσει στην αποξένωση και την αφάνεια. Αυτός ο πολιτισμός γίνεται βίαιος για τον ίδιο τον εαυτό του, καθώς υποχρεώνει τον άνθρωπο, στην καθημερινή του συμπεριφορά, να αντιμετωπίζει τους άλλους σαν εχθρούς, βλέποντας στο πρόσωπό τους όχι έναν πιθανό φίλο, αλλά ένα μελλοντικό εχθρό. Η κρίση των αξιών και η καταπάτηση, με χίλια δυο προσχήματα, των ατομικών δικαιωμάτων μόνο αυτό μαρτυρεί και τίποτε άλλο.

«Υπέρβαση του ανθρώπου» **τελικά** σημαίνει περιφρόνηση της αξιοπρέπειάς του, παραγνώριση του γεγονότος ότι είναι σκοπός και όχι μέσο. Δεν είναι λοιπόν κριτήριο ωριμότητας ενός πολιτισμού η μετατροπή της δύναμης σε αυτοσκοπό.

Επομένως το ζητούμενο δεν μπορεί να είναι ο υποβιβασμός του ανθρώπου σε εργαλείο και η μετατροπή του σε όργανο υπηρετήσης των θεσμών ή των μηχανισμών, αλλά η εξύψωση και ο σεβασμός του. Η λέξη «σεβασμός» ακούγεται καθημερινά όλο και περισσότερο, σαν να προσπαθούμε να τον εξασφαλίσουμε μόνο με την επίκλησή του. Σεβασμός του ανθρώπου σημαίνει αποδοχή της ελευθερίας του και της δυνατότητας να είναι ο εαυτός του σε κάθε στιγμή της ζωής του. Η πίστη στον άνθρωπο έχει νόημα μόνο όταν αποβλέπει στην απελευθέρωση του δημιουργικού δυναμικού του· μόνο όταν ανανεώνει την πίστη του στη ζωή και τη θέληση για ζωή. Η ζωή όμως δεν είναι μόνο ένα πολύπλοκο βιολογικό φαινόμενο· είναι και ένα κοσμικό γεγονός, τις διαστάσεις του οποίου μόνον ο άνθρωπος μπορεί να συλλάβει. Η ζωή έχει αξία μόνο γ' αυτόν που νιώθει δημιουργός της· που μπορεί να ελπίζει και να αγωνίζεται για τη βελτίωσή της. Αυτό σημαίνει ότι η θέληση για καλύτερη ποιότητα ζωής συνυφαίνεται με την ελευθερία. Έτσι, η ωριμότητα ενός πολιτισμού ή ενός ανθρώπου εξαρτάται άμεσα από το βαθμό συνειδητοποίησης της ανάγκης για ελευθερία.

(Α. Γιαβρής)

Σχόλιο: Το κείμενο αυτό έχει **ενότητα**, εφόσον όλα τα μέρη του στρέφονται γύρω από το κύριο θέμα, δηλαδή τα κριτήρια αξιολόγησης των πολιτισμών, **αλληλουχία**, αφού χωρίζεται σε πρόλογο (πρώτη παράγραφος), κύριο θέμα (δεύτερη, τρίτη, τέταρτη, πέμπτη, έκτη παράγραφος) και επίλογο (έβδομη παράγραφος)· άρα χαρακτηρίζεται από **συνεκτικότητα**. Τέλος, οι παράγραφοι συνδέονται με **διαρθρωτικές λέξεις, αντωνυμίες και επαναλήψεις** σημαντικών λέξεων, πράγμα που δίνει στο κείμενο **συνοχή**: 1^η-2^η παράγραφος: «πολιτισμό» (επανάληψη σημαντικής λέξης που δηλώνει προσθήκη), 2^η-3^η παράγραφος: «Αυτό» (αντωνυμία που δηλώνει επεξήγηση/διευκρίνιση), 3^η-4^η παράγραφος: «όμως» (δηλώνει αντίθεση), 4^η-5^η παράγραφος: «αύξηση δύναμης» (επανάληψη φράσης που δηλώνει προσθήκη), 5^η-6^η παράγραφος: «τελικά» (δηλώνει απαρίθμηση επιχειρημάτων), 6^η-7^η παράγραφος: «Επομένως» (δηλώνει συμπέρασμα).